

DONALD DAVIDSON

Jo pelkästä käsitteellisen skeeman ideasta¹

Vaikka filosofit edustaisivatkin erilaisia koulukuntia, heillä on tapana puhua käsitteellisistä skeemoista. Meille kerrotaan, että käsitteelliset skeemat ovat kokemuksen järjestämisen tapoja; ne ovat kategorijärjestelmiä, jotka antavat aistisisällöille muodon; ne ovat näköalapaikkoja, joilta yksilöt, kulttuurit tai aikakaudet tarkastelevat ohi vilistävää maisemaa. Skeemasta toiseen ei ehkä voi kääntää, ja silloin tietylle persoonalle ominaisilla uskomuksilla, haluilla, toiveilla ja tiedonmurusilla ei ole toisen skeeman kannattajan näkökulmasta tosia vastineita. Todellisuuskin on suhteessa skeemaan: yhdessä järjestelmässä todellinen ei ehkä ole sitä toisessa.

Jopa ne ajattelijat, joiden mukaan on varmasti olemassa vain yksi käsitteellinen skeema, ovat skemaattisuuden käsitteen pauloissa: jopa monoteisteilla on uskonto. Ja kun joku päättää kuvailla ”meidän käsitteellistä skeemaamme”, ja jos hänen kotoisa tehtävänantonsa otetaan kirjaimellisesti, siihen kuuluu oletus, että kilpailuvia järjestelmiä voisi olla olemassa.

Käsitteellinen relativismi on huumaaava ja eksoottinen oppi, tai olisi, jos sen voisi ymmärtää mielekkäästi. Filosofassa on kuitenkin usein se ongelma, että on vaikea lisätä ymmärrettävyyttä ja samalla pitää innostusta yllä. Ainakin minä aion väittää tällaista.

Meitä rohkaistaan uskomaan, että voimme ymmärtää massiivisia käsitteellisiä muutoksia tai perinpohjaisia käsitteellisiä eroavaisuuksia tutunoloisten ja tunnustettujen esimerkkien avulla. Joskus jokin idea, vaikkapa suhteellisuusteorian määrittelemä samanaikaisuus, on niin tärkeä, että sen myötä kokonainen tieteenala näyttää aivan eri-

laiselta. Toisinaan tieteenalalla totena pidettyjen lauseiden listassa tapahtuu niin keskeisiä uudistuksia, että saatamme ajatella niihin liittyvien sanojen merkityksen muuttuneen. Kaukaisina aikoina tai etäisissä paikoissa kehittyneillä kielillä saattaa olla monin tavoin erilaiset keinot käsitellä sitä tai tätä ilmiöjoukkoa. Yhdessä kielessä helppo asia saattaa olla vaikea toisessa, ja tämä ero voi ilmentyä merkittävänä tyylin ja arvostusten eroavaisuuksina.

Mutta vaikka tällaiset esimerkit ovat toisinaan vaikuttavia, ne eivät ole niin äärimmäisiä, etteikö muutoksia ja eroavaisuuksia voitaisi selittää ja kuvailla yhden kielen välineistöllä. Whorf halusi osoittaa hopi-intiaanien kielen kantavan muassaan metafysiikkaa, joka on englannin kielen puhujille niin vieras, ettei hopia ja englantia ”voisi kalibroida”, kuten hän asian ilmaisi, mutta hän käytti englantia välittämään hopinkielisten esimerkkilauseiden sisältöä. Kuhn osaa kuvata nerokkaasti vallankumousta edeltävää asioiden tilaa käyttämällä vallankumouksen jälkeistä puhetapaamme – mitäpä muutakaan? Quine antaa tuntuman ”käsitteellisen skeemamme evoluution [objektien/olioiden²] yksilöimistä edeltävästä vaiheesta³”, kun taas Bergson ohjaa meidät paikkaan, josta voimme tarkastella vuorta minkään paikallisen näkökulman vääristämättä sitä.

Näyttää siltä, että käsitteellistä relativismia hallitseva metafora erilaisista näkökulmista tuo esiin piilevän paradoksin. Erilaisissa näkökulmissa on järkea vain, jos ne voidaan asettaa yhteiseen koordinaatistoon; mutta yhteisen asteikon olemassaolo romuttaa väitteen draamatisesta yhteenvertaamattomuudesta. Nähdäkseni tar-

vitaan jonkinlainen käsitys näkemyksistä, jotka piirtävät käsitteellisen eroavaisuuden rajat. Tietyt äärimmäiset ehdotukset karahtavat paradoksin tai ristiriitaisuuden karille; joitain vaatimattomampia näkemyksiä voimme ymmärtää ongelmitta. Mikä määrittää sen rajan, jonka ylittäessämme siirrymme oudosta tai uudenglaisesta absurdiin?

Saatamme hyväksyä opin, joka liittyy kielellisyyden käsitteelliseen skeemaan. Suhde voidaan olettaa seuraavanlaiseksi: jos käsitteelliset skeemat eroavat, niin tekevät kieletkin. Eri kielten puhujat voivat kuitenkin jakaa käsitteellisen skeeman sillä ehdolla, että toinen kieli voidaan kääntää toiseksi. Kääntämisen kriteerien tutkimus on siis tapa syventyä käsitteellisten skeemojen identiteetin kriteereihin. Jos käsitteellisiä skeemoja ei liitetä kieliin näin, kahdentuu alkuperäinen ongelma tarpeettomasti, sillä silloin täytyisi kuvitella mieli, jolla on alkuperäiset kategoriansa. Se operoi kielellä, jolla on oma sisäinen rakenteensa. Tällöin kysyisimme varmasti, kummasta tulee rengin herra.

Vaihtoehtoisen näkemyksen mukaan *mikä tahansa* kieli väärinää todellisuutta, mikä viittaa siihen, että mieli voi vain sanattomasti jos laisinkaan päästä perille siitä, miten maailma todella makaa. Tällöin kieltä pidetään elottomana (joskin väistämättä väärinää) ilmaisuvälineenä [*medium*], joka on riippumaton sitä käyttävistä ihmisistä toimijoista: tämä kielikäsitys on varmasti kestämätön. Oli miten oli, jos mieli mieli olla tekemisissä väärinää todellisuuden kanssa, sillä itsellään ei voi olla kategorioita eikä käsitteitä. Ajatus piirteettömästä itseystä on tuttu monista teorioista filosofisen kentän eri puolilta. Esimerkiksi joidenkin teorioiden mukaan vapaus koostuu päätöksistä, jotka toimija tekee haluistaan, tavoistaan ja taipumuksistaan riippumatta. Eräät tietoteoriat esittävät, että mieli voi tarkastella omien havaintojensa ja ideoidensa kokonaisuutta. Molemmissa tapauksissa mieli on erotettu niistä piirteistä, joista se koostuu. Johtopäätös on tuttu monille ajattelutavoille, kuten totesin, mutta luonteeltaan sellainen, että sen tulisi aina saada meidät hylkäämään premissit.

Käsitteelliset skeemat voidaan näin samastaa kieliin, tai jopa parempaa, joukkoihin keskenään käännettäviä kieliä, mikäli hyväksytään, että useampi kuin yksi kieli voi ilmaista samaa skeemaa. Ei voida ajatella, että kielellisyys ja sielu erotettaisiin: ihminen ei voi luopua kielen puhumisen kyvystään ja säilyttää ajattelukykyään. Ei siis ole mahdollista luopua hetkellisesti omasta skeemasta ja nousta käsitteellisten skeemojen ylle vertailemaan niitä. Voidaanko sitten sanoa, että kahdella ihmisellä on eri käsitteellinen skeema, jos heidän puhumiaan kieliä ei voi kääntää toisikseen?

Seuraavassa tarkastelen kahta odotettavissa olevaa taupaustyyppejä: täydellinen ja osittainen kääntymättömyys [*failure of translatability*]. Täydellinen kääntymättömyys tarkoittaisi, että toisen kielen yhtäkään merkittävää lausejoukkoa ei voisi kääntää toiselle kielelle. Osittaisessa tapauksessa jokin joukko voitaisiin kääntää ja jotain toista ei voitaisi (jätän mahdolliset asymmetriat huomiotta).

Argumentaatiostrategiani on väittää ensin, että emme voi ymmärtää täydellistä kääntymättömyyttä, ja sen jälkeen tarkastelen lyhyesti osittaisia tapauksia.

Ensimmäiseksi siis väitetty täydellisen kääntymättömyyden tapaukset. Houkuttelisi hoitaa tämä hyvin lyhyesti: jos voitaisiin esittää, ettei mikään evidenssi voi puoltaa mahdottomuutta tulkita jotain toiminnan muotoa omassa kielessämme, tällöin mikään evidenssi ei liioin osoittaisi, että mainittu toiminnan muoto ei ole puhekäyttäytymistä [*speech behaviour*]. Jos tämä pitäisi paikkansa, täytyisi varmaankin olla sitä mieltä, että sellainen toiminnan muoto, jota ei voi tulkita meidän kiellemme näkökulmasta kieleksi, ei ole puhekäyttäytymistä. Asiaa ei voi kuitenkaan esittää tyydyttävästi tällä tavalla, sillä silloin ei tehdä juuri muuta kuin esitetään kielellisyyden [*languagehood*] kriteeriksi kääntymättömyys tutulle kielelle. Teesiltä puuttuu lopullisen toteamuksen vaatima itsestäänselvyys. Jos se on totta, kuten uskon, sen tulisi syntyä argumentin johtopäätöksensä.

Näkemyks tulee uskottavammaksi pohtimalla kielen läheistä suhdetta siihen, miten jollakulla katsotaan olevan tiettyjä asenteita kuten uskomuksia, haluja ja intentioita. Toisaalta on selvää, että puhe edellyttää moninaisia tarkkaan eriteltyjä intentioita ja uskomuksia. Jos joku uskoo, että ”kestävyys pitää kirkkaan maineen”, hänen on esiinnyttävä kuin hän uskoisi kestävyuden pitävän kirkkaan maineen, ja hänellä tulee olla intentio esiintyä kuin hän uskoisi näin. Toisaalta taas ei vaikuta uskottavalta, että voisimme mielekkäästi katsoa kenelläkään puhujalla olevan noin monimutkaisia asenteita, ellemmme voi kääntää hänen sanojaan omiksemme. Toisen ihmisen kielen kääntämisen mahdollisuuden ja hänen asenteidensa kuvaamisen suhde on epäilemättä hyvin läheinen. Väite kääntymättömiä kieliä vastaan pysyy kuitenkin hämäränä kunnes voimme sanoa enemmän siitä, *millainen* tuo suhde on.

Toisinaan ajatellaan, ettei kääntymättömyys tuttuun kieleen kuten vaikka englantiin voi olla kielellisyyden kriteeri, sillä kääntymättömyys ei ole transitiivinen. Ideana on, että jokin tuttu kieli kuten vaikka saturnuksenkieli voi olla käännettävissä englanniksi, ja jokin etäisempi kieli kuten plutonkieli voidaan kääntää saturnukseksi, mutta plutonkieli ei käänny englanniksi. Tarpeeksi suuri määrä kääntymättömyyden eroja voi yhdessä muodostaa kääntymättömyyden eron. Kuvittelemalla kielten sarjan, jossa jokainen on tarpeeksi lähellä edellistä kääntymättömyyden tuolle kielelle hyväksyttävästi, voimme kuvitella kielen, joka on niin erilainen kuin englannin kieli, että se ei suostu sille kääntymään. Tätä kaukaista kieltä vastaisi meille täysin vieras käsitteellinen järjestelmä.

Tämä mielikuvaharjoitus ei mielestäni tuo keskusteluun mitään uutta. Tulisi nimittäin kysyä, miten tunnustimme saturnuslaisen *kääntävän* plutonkieltä (tai mitään muutakaan). Saturnuslainen voisi kertoa meille tekevänsä näin, tai pikemminkin voisimme toistaiseksi olettaa hänen kertovan meille tämän. Mutta tällöin mielemmme juolahtaisi epäillä, ovatko käännettävämme saturnuksenkielestä oikeita.

Kuhnin mukaan eri tieteellisissä traditioissa (erilaisissa ”paradigmoissa”) työskentelevät tieteenekijät ”elävät eri maailmoissa”. Strawsonin *The Bounds of Sense* alkaa huomautuksella, jonka mukaan ”on mahdollista kuvitella hyvin erilaisia maailmoja kuin tuntemamme maailma.”⁴ Koska maailmoja on enintään yksi, nämä moneudet ovat metaforisia tai pelkkää kuvitelmaa. Nuo metaforat eivät kuitenkaan ole lainkaan samanlaisia. Strawson kutsuu meitä kuvittelemaan mahdollisia e-aktuaalisia maailmoja, jotka voitaisiin kuvata nykyisellä kielellämme jakamalla uudelleen lauseiden totuusarvot erilaisilla systemaattisilla tavoilla. Tässä tapauksessa maailmojen välisten erojen selkeys riippuu olettamuksesta, jonka mukaan käsitteellinen skeemamme, kuvailun resurssimme, pysyy vakiona. Kuhn sen sijaan haluaa meidän ajattelevan saman maailman erilaisia tarkkailijoita, jotka lähestyvät sitä yhteismitattomien [*incommensurable*] käsittejärjestelmien. Strawsonin monet kuvitteelliset maailmat nähdään (tai kuullaan) – joka tapauksessa kuvaillaan – samasta näkökulmasta; Kuhnin yksi maailma nähdään erilaisista näkökulmista. Haluamme työstää jälkimmäistä metaforaa.

Ensimmäinen metafora edellyttää kielellistä eron-tekoa käsitteeseen ja sisältöön. Me kuvailemme vaihtoehtoisia universumeita käyttämällä vakiintunutta käsittejärjestelmää (sanoja, joilla on vakiintunut merkitys). Toiset lauseet ovat totta pelkästään niissä olevien käsitteiden tai merkitysten vuoksi, toiset siksi, että maailma on sellainen. Kuvaillessamme mahdollisia maailmoja leikittelemme vain jälkimmäisen luonteisilla lauseilla.

Toinen metafora viittaa sen sijaan hyvin erilaiseen totaaliseen skeemaan (tai kielen) ja tulkitsemattoman sisällön dualismiin. Toisen dualismin kannattaminen ei ole ristiriidassa ensimmäisen kannattamisen kanssa, mutta hyökkäykset ensimmäistä vastaan voivat rohkaista kannattamaan toista. Se voisi käydä seuraavaan tapaan.

Jos luovutaan analyttinen–synteettinen-erottelusta kielen ymmärtämisen perustana, luovutaan ajatuksesta, että teoria ja kieli voidaan erotella selkeästi. Käyttäkösemme sanaa löyhästi, merkitys on teorian leimaama – sen, mitä pidetään totena. Feyerabend kuvaa asiaa näin:

”Argumenttimme merkityksen invarianssia vastaan on yksinkertainen ja selkeä. Se lähtee liikkeelle siitä, että yleensä jotkin vanhan teorian määrittämiseen liittyvät periaatteet ovat yhteensopimattomia uusien teorioiden kanssa. Se jatkuu huomautuksella, että ristiriidan ratkaisemiseksi on luontevaa eliminoida hankalat vanhemmat periaatteet ja korvata ne uuden teorian periaatteilla tai teoreemilla. Ja se päättyy osoittamaan, että tämän myötä myös vanhat merkitykset eliminoiduvat.”⁵

Voi näyttää siltä, että meillä on resepti erilaisten käsitteellisten skeemojen luomiseen. Vanha muuttuu uudeksi, kun kielen puhujat alkavat pitää totena sellaista merkittävää lauseiden joukkoa, jonka he aikaisemmin näkivät epätodeksi (ja tietysti päin vastoin). Muutosta ei tule kuvata vain niin, että he alkavat pitää aiempia epä-

totuuksia totuuksina. Totuus on nimittäin propositio, ja hyväksyessään lauseen todeksi he eivät päädy hyväksymään samaa asiaa, jonka he aiemmin torjuivat pitäessään sitä epätotena. Lauseen merkitys on muuttunut, koska se kuuluu nyt uuteen kieleen.

Putnamin ja Feyerabendin kaltaiset tieteenfilosofit ja Kuhnin kaltaiset tieteenhistorioitsijat ovat kuvailleet, miten uudet (ehkä paremmat) skeemat syntyvät uuden ja paremman tieteen myötä juuri näin. Eräiden filosofien ehdotuksista kumpuaa samankaltainen idea, jonka mukaan me voisimme kohentaa käsitteellistä kohtaloamme säätämällä kieltämme kehittyneemmän tieteen mukaiseksi. Niinpä Quine ja Smart, hieman eri tavoin, myöntävät harmitellen, että nykyinen puhetaapamme tekee vakavan käyttäytymistieteen mahdottomaksi. (Wittgenstein ja Ryle ovat puhuneet samaan tapaan harmittelematta.) Quinen ja Smartin mielestä tilanne parani, jos alettaisiin puhua eri tavalla. Smart peräänkuuluttaa (ja ennustaa) muutosta ohjatakseksi meidät tieteellisesti kaidalle materialismin polulle. Quinea kiinnostaa enemmän tien raivaaminen puhtaasti ekstensionaalille kielelle. (Ehkä minun tulisi lisätä, että mielestäni *nykyistä* skeemaamme ja kieltämme voi ymmärtää parhaiten ekstensionaalisenä ja materialistisena.)

Jos tätä neuvua noudatettaisiin, en usko, että tiede tai ymmärryksemme edistyisi, vaikka moraalimme saattaisikin. Tällä hetkellä pohditaan kuitenkin sitä, olisiko sellaisia muutoksia oikeutettua kutsua muutoksiksi perustavassa käsitteellisessä välineistössä. On helppo ymmärtää, miksi se olisi vaikeaa. Oletetaan, että tieteellisen kielenkäytön ministerinä haluan uuden ajan ihmisen lakkaavan käyttämästä sellaisia sanoja, jotka viittaavat vaikkapa emootioihin, tunteisiin, ajatuksiin ja intentioihin, ja puhuvan sen sijaan fysiologisista tiloista ja tapahtumista, joiden oletetaan olevan suunnilleen sama asia kuin kaikki mentaalinen tilpehööri. Kuinka kykenisin arvioimaan, onko neuvostani otettu vaarin, jos uusi ihminen puhuu uutta kieltä? Mistä minä tiedän? Ehkä uutuuksiaan kiiltävillä sananparsilla, jotka tosin varastettiin vanhasta kielestä, jossa ne viittasivat fysiologisiin lii-kahtuksiin, on hänen käytössään sama asema kuin vanhoilla sotkuisilla mentaalilla käsitteillä?

Avainlause on: mistä minä tiedän. On selvää, että vanhan sanaston tai sen osan säilyttäminen ei itsessään anna mitään perusteita arvioida, onko uusi skeema samanlainen tai erilainen kuin vanha. Näin alkujaan innostavalta kuulostanut löydös – että totuus on suhteessa käsitteelliseen skeemaan – ei ole osoittautunut sen kummemmaksi kuin tutuksi ja arkiseksi toteamukseksi, että lauseen totuus on (muun muassa) suhteessa kieleen, johon se kuuluu. Kuhnin tieteenekijät eivät asukaan eri maailmoissa, vaan vain sanat erottavat heidät toisistaan, aivan kuin Websterin sanakirjaa etsiskelevät.

Analyttinen–synteettinen-erottelusta luopuminen ei ole auttanut selvittämään käsitteellistä relativismia. Mutta analyttinen–synteettinen-erottelu selitetään sellaisen idean valossa, joka saattaa tukea käsitteellistä relativismia, nimittäin empiiristä sisältöä koskevan idean. Syn-

LUDWIG WITTGENSTEIN

Ajatusliikkeitä

– Päiväkirjat 1930–1932 & 1936–1937

(Denkbewegungen. Tagebücher 1930–32, 1936–37; 1997)

Suom. Tommi Uschanov. | n. 300 s. | ISBN 978-952-5503-57-9

35 € (kestotilajalle 27€)

Ajatusliikkeitä sisältää Ludwig Wittgensteinin päiväkirjamerkintöjä 1930-luvulta. Se on omintakeisen filosofiklassikon henkilökohtaisin, intiimein teos. Kirjan sivuilla saa lähituntuman Wittgensteinin omaleimaiseen tapaan ajatella ja kirjoittaa.

Ludwig Wittgenstein

AJATUSLIIKKEITÄ
päiväkirjat 1930–1932 & 1936–1937

777

HEINRICH HEINE

Romanttinen koulu

(Die Romantische Schule, 1835)

Suom. Jarkko S. Tuusvuori. | 300 s. | ISBN 978-952-5503-50-0

35 € (kestotilajalle 27€)

Millainen on Euroopan henkinen tila? Miettiikö sitä kukaan? Heinrich Heinen *Romanttinen koulu* ärähtää meille parin vuosisadan takaa ja vaatii uutta huomista. Rakastettu, vihattu, sensuroitu ja jumaloitu Heine on mahdottoman hyökkävää luettavaa.

JOHN DEWEY

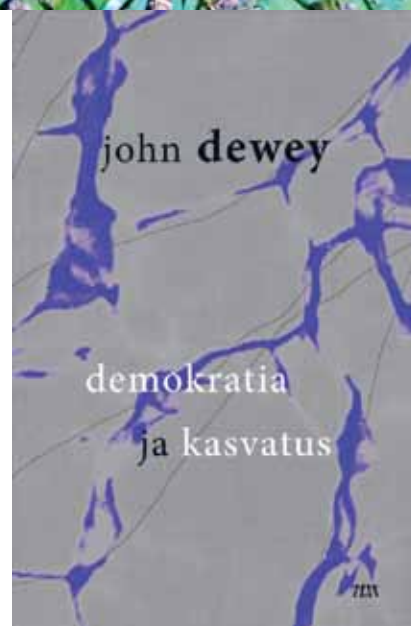
Demokratia ja kasvatus

(Democracy and Education, 1916)

Suom. Antti Immonen. | n. 400 s. | ISBN 978-952-5503-54-8

45 € (kestotilajalle 37 €)

Demokratia ja kasvatus on nykyfilosofian suuria klassikoita. Se on John Deweyn tunnetuin kirja, tasa-arvoista oppimista tähden-täneen tuotannon ydinteos. Teos opastaa ymmärtämään, miten olennaista oppiminen on demokraattisella kansalaisuudelle.

john dewey

demokratia
ja kasvatus

777

”Keskinäinen kääntymättömyys on käsitteellisten skeemojen erojen välttämätön ehto.”

teettisen ja analyyttisen dualismissa jotkut lauseet ovat tosia (tai epätosia) sekä merkityksensä että empiirisen sisältönsä vuoksi, kun taas toiset ovat tosia (tai epätosia) vain merkityksen vuoksi, eikä niillä ole empiiristä sisältöä. Jos dualismista luovutaan, hylätään siihen kuuluva käsitys merkityksestä, mutta empiirisen sisällön ideasta ei ole pakko luopua: jos niin halutaan, voidaan olla sitä mieltä, että *kaikilla* lauseilla on empiirinen sisältö. Empiirinen sisältö puolestaan selitetään viittauksilla tosiasioihin, maailmaan, kokemukseen, aistimuksiin, aistiärsykeiden kokonaisuuteen tai johonkin sellaiseen. Merkitykset tarjosivat tavan puhua kategorioista, kielen järjestävästä rakenteesta ja sen sellaisesta. Mutta kuten nähtiin, on mahdollista päästää irti merkityksistä ja analyyttisyydestä ja säilyttää idea kielestä, joka ilmentää käsitteellistä skeemaa. Täten analyyttisen ja synteettisen dualismin tilalle saadaan käsitteellisen skeeman ja empiirisen sisällön dualismi. Uusi dualismi luo perustan empirismille, josta analyyttinen–synteettinen–erottelun ja reduktionismin kestävämmät dogmit on parturoitu pois. Siitä on toisin sanoen leikattu pois toimimaton ajatus, että ainutlaatuinen empiirinen sisältö voidaan nimetä joka lauseelle yksitellen.

Haluan korostaa, ettei jälkimmäisestä skeeman ja sisällön dualismista, organisoivan järjestelmän ja organisoimistaan kaipaavan erottelusta, saa mitenkään ymmärrettävää ja puolustettavaa. Se on itsekkin empirismin dogmi, kolmas dogmi. Kolmas ja kenties viimeinen, sillä jos siitä luovutaan, jäljelle ei kenties jää mitään, mitä voisi kutsua empirismiksi.

Skeema–sisältö–dualismi on muotoiltu monella tavalla. Tässä eräitä esimerkkejä. Ensimmäinen on peräisin Whorfilta, joka kehittää eteenpäin Sapirin teemaa. Whorf sanoo, että:

”... kieli saa aikaan organisoidun kokemuksen. Meillä on taipumus ajatella kieltä pelkkänä ilmaisutekniikkana, emmekä hahmota, että kieli on ennen kaikkea tietynlaisessa maailmanjärjestyksessä syntyvän aistikokemuksen virran luokittelua ja järjestämistä... Toisin sanoen kieli toteuttaa karkeammin mutta myös laajemmin ja mukautuvammin samaa tehtävää kuin tiede... Täten meille esitellään uusi suhteellisuuden [*relativity*] periaate, jonka mukaan kaikki havaittavat eivät päädy samaa fysikaalista evidenssiä seuraten samaan kuvan universumista, ellei heidän kielellinen taustansa ole samankaltainen, tai ellei heidän taustojaan voida jollain tavalla kalibroida.”⁶

Kaikki tarvittavat osat ovat koossa: kielen järjestävä voima, jota ei voida selkeästi erottaa tieteestä; järjestystä odottava aines, jota kutsutaan muun muassa ”kokemukseksi”, ”aistikokemuksen virraksi” ja ”fysikaaliseksi evidenssiksi”; ja lopulta keskinäinen kääntymättömyys (”kalibrointi”). Keskinäinen kääntymättömyys on käsitteellisten skeemojen erojen välttämätön ehto. Yhteinen suhde kokemukseen tai evidenssiin antaa oletetun mahdollisuuden ymmärtää väitettä, että käännöksen epäonnistuminen liittyy juuri kieliin tai skeemoihin. Tämän ajatuksen kannalta on olennaista, että kaikkien skeemojen tuolla puolen on jotain neutraalia ja yhteistä. Yhteinen ei voi olla tietenkään eriävien kielten *aibe* [*subject matter*], sillä silloin kääntäminen olisi mahdollista. Kuhn onkin kirjoittanut taannoin:

”Filosofit ovat nyt luopuneet toivosta löytää puhdas aistisältöjen kieli... mutta monet heistä edelleen olettavat, että teorioita voidaan vertailla turvautumalla perussanastoon, joka koostuu ainoastaan sanoista, joiden kytkökset luontoon ovat ongelmattomia ja sen verran itsenäisiä teoriasta kuin on välttämätöntä... Feyerabend ja minä olemme pit-

”Kun puhutaan olioista, jotka täytyy järjestää tai joihin skeeman täytyy sopia, voidaan erottaa kaksi päänäkemystä: todellisuus tai kokemus.”

kään väittäneet, ettei sellaista sanastoa ole tarjolla. Käänöksessä teoriasta toiseen sanojen merkitykset tai käytävyyden ehdot muuttuvat hienovaraisesti. Vaikka ennen vallankumousta ja sen jälkeen käytetäänkin pääosin samoja merkkejä – esimerkiksi voima, massa, alkuaine, yhdiste, solu – joidenkin tavat kytkeytyä luontoon ovat jotenkin muuttuneet. Peräkkäiset teoriat ovat siten yhteismitattomia, kuten me tapaamme sanoa.”⁷

”Yhteismitaton” on tietysti Kuhnin ja Feyerabendin sana, joka merkitsee ”keskenään kääntymätön”. Luonto tarjoaa neutraalin aineksen, joka odottaa järjestämistään.

Feyerabend ehdottaa itse, että eriäviä skeemoja voidaan vertailla ”valitsemalla järjestelmän tai kielen ulkopuolinen tarkastelupiste.” Hänen toivoakseen näin voidaan tehdä, koska ”on silti inhimillinen kokemus aktuaalisesti olemassa olevana prosessina”⁸, ja se on riippumaton kaikista skeemoista.

Quine esittää samoja tai samankaltaisia näkemyksiä useissa tekstikohdissa: ”Meidän niin kutsutun tietomme tai uskomustemme kokonaisuus... on ihmisten tekemä kudelman, joka koskettaa kokemusta vain reunoillaan”⁹; ”tieteen kokonaisuus on kuin voimakenttä, jonka reunaehtona on kokemus”¹⁰; ”Empiristinä pidän kiinni siitä ajatuksesta, että tieteen käsitteellinen koneisto [*scheme*] on perimmiltään väline tulevan kokemuksen ennustamiseksi menneen kokemuksen valossa.”¹¹ Ja vielä:

”Me yritämme sitkeästi jakaa todellisuutta jotenkin tunnistettavien ja eriteltävien objektien moninaisuudeksi... Puhumme niin parantumattomasti objekteista, että tämän sanominen tuntuu melkein tyhjältä. Sillä miten muuten puhuisikaan? Sitä on vaikea sanoakaan, mutta ei siksi, että objektivoiva toimintamalli [*objectifying pattern*] on pysyvä osa ihmisluontoa, vaan siksi, että me mukautamme väis-

tämättä minkä tahansa vieraan toimintamallin omaamme juuri ymmärtäessämme ja tulkitessamme vieraita lauseita.”¹²

Eroavuuden koetinkivi on edelleen kääntymättömyys tai kääntämisen vaikeus: ”... kun jonkin etäisen viestinnän [*medium*] sanotaan eroavan jyrkästi omastamme, todetaan vain, että käänös ei onnistu sujuvasti.”¹³ Se voi olla niinkin hankalaa, että vieraalla olennolla on ”yksilöimisen tuolla puolen oleva toimintamalli, jota emme osanneet kuvitellakaan.”¹⁴

Ajatus kulkee niin, että jokin on kieltä ja kytköksissä käsitteelliseen skeemaan, voidaan sitä kääntää tai ei, jos sillä on tietynlainen (ennustava, järjestävä, kohtaava, sopiva) suhde kokemukseen (luontoon, todellisuuteen, aistiärsykkeisiin). Ongelmana on ymmärtää, millainen suhde on, ja selvittää, millaisia asiaan liittyvät olennot ovat luonteeltaan.

Mielikuvat ja metaforat lankeavat kahteen luokkaan: käsitteelliset skeemat (kielet) joko *järjestävät* jotain tai *sopivat* siihen (kuten: ”Sovittaessaan tieteellistä perintöään alituisen aistiensa ärsytykseen ottavat järkipäiset ihmiset oppaakseen käytännön todistuksen.”¹⁵). Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat myös (aistimusten virran) *systematisointi* ja *jaottelu*. Lisäesimerkkejä toisesta ryhmästä ovat *ennustaminen*, *vastaaminen* [*account for*] ja *kohtaaminen* (kokemuksen tuomioistuin). Kun puhutaan olioista, jotka täytyy järjestää tai joihin skeeman täytyy sopia, mielestäni voidaan jälleen erottaa kaksi päänäkemystä: joko todellisuus (universumi, maailma, luonto) tai kokemus (ohi vilistävä näkymä, aistipintojen ärsytys, aistikiikhoikeet, aistisisällöt, annettu).

Yhden objektin (maailman, luonnon ja niin edelleen) järjestämisen ajatusta ei voi ymmärtää selkeästi, ellei objektin ymmärretä koostuvan toisista objekteista tai sisältävän niitä. Kaappiaan järjestävä järjestelee siinä olevia

asioita. Jos jotakuta pyydetään järjestämään kaapissa olevien kenkien ja paitojen sijaan itse kaappi, hän hämentyy. Miten järjestää Tyyneimeri? Pitää ehkä suoristaa sen rannat, järjestää saaret uudelleen tai tuhota sen kalakannat.

Kielessä voi olla yksinkertaisia predikaatteja, joiden ekstensioita eivät toisissa kielissä vastaa mitkään yksinkertaiset tai ylipäänsä mitkään predikaatit. Tämän väitteen tekee mahdolliseksi yksittäisissä tapauksissa kahden kielen jakama yhteinen ontologia yhdessä samoja objekteja yksilöivien käsitteiden kanssa. Kääntämisen epäonnistumisia voidaan ymmärtää, mikäli ne ovat tarpeeksi paikallisia, sillä epäonnistumiset ovat ymmärrettäviä yleensä onnistuvien käännösten taustaa vasten. Mutta me metsästämme isompaa riistaa. Haluamme ymmärtää tilannetta, jossa jotain kieltä ei voitaisi kääntää lainkaan. Toisin sanoen etsimme kielellisyyden kriteeriä, joka ei ole riippuvainen kääntävyydestä tuttuun kielenkäyttöön tai edellytä sitä. Väitän, että mielikuva luonnon kaapin järjestelystä ei tarjoa tuollaista kriteeriä.

Entä toisenlainen objekti eli kokemus? Voidaanko kielen ajatella järjestävän *sitää*? Syntyy paljolti samanlaisia hankaluuksia. Järjestämisen ajatus koskee vain moninaisuuksia. Mutta mistä tahansa moninaisuudesta katsomekin kokemuksen koostuvan – napin hävittämisen, varpaan satuttamisen, lämmön tuntemuksen tai oboen kuulemisen kaltaisista tapahtumista – meidän on yksilöitävä tuttuun periaatteiden mukaan. Kieli, joka järjestee *sellaisia* olioita, on pakosti omamme kaltainen.

Kokemus (samoin kuin aistipintojen ärsykkeet, aistimukset ja aistisisällöt, jotka kuuluvat samaan luokkaan sen kanssa) aiheuttaa toisen ja ilmeisemmän hankaluuden järjestämisen ajatukselle, sillä miten jokin voitaisiin laskea kieleksi, jos se järjestäisi *vain* kokemuksia, aistimuksia, aistipintojen ärsykejä tai aistisisältöjä? Tottahan veitset ja haarukat, rautatiet ja vuoret, tai kuningaskunnat ja kaalinpäättäjät pitää myös järjestää.

Viimeinen huomautus kuulostaa varmasti riittämättömältä vastaväitteeltä sille, että käsitteellisen skeeman avulla tullaan toimeen aistikokemuksen kanssa: ja onhan se. Mutta nyt pohdittiin kokemuksen *järjestämisen* ideaa, ei sen kanssa *päryämistä* (tai *sopimista* tai *kohtaamista*). Vastaväite oli paikallaan edelliseen muttei jälkimmäiseen käsitykseen. Katsotaan, pärjätäänkö jälkimmäisen ajatuksen kanssa paremmin.

Kun ryhdytään puhumaan järjestämisen sijaan sopivuudesta, huomio kääntyy kielen referentiaalisesta välineistöstä – predikaateista, kvanttoreista, muuttujista ja yksilökäsitteistä – kokonaisuuteen lauseisiin. Lauseet ennustavat (tai niitä käytetään ennustamaan), ne pärjäävät asioiden kanssa tai käsittelevät niitä, ne sopivat aistihokkeisiin, ja niitä voidaan vertailla evidenssiin tai panna kohtaamaan se. Lauseet myös kohtaavat kokemuksen tuomioistuimen, vaikka niiden täytyy tietysti kohdata se yhdessä.

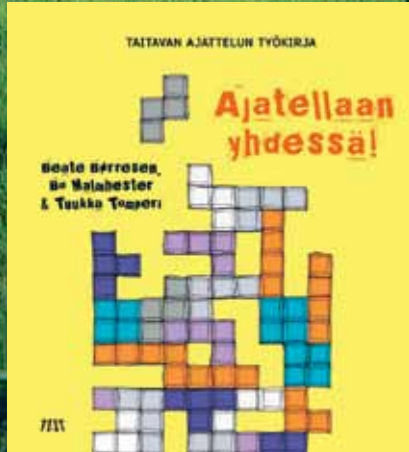
Ehdotus ei tarkoita, että kokemukset, aistisisällöt, aistipintojen ärsykkeet tai aistiherätteet olisivat kielen ainoa aineisto. Erään teorian mukaan puhe Likusteritien tiili-

taloista käsittelee tietysti perimmiltään aistisisältöjä tai havaintoja, mutta tuollaiset reduktionistiset näkemykset ovat vain epäuskottavia äärimuunnelmia nyt tarkastellusta yleisestä asenteesta. Yleisen asenteen mukaan aistikokemus tarjoaa kaiken *evidenssin* lauseiden hyväksymiselle (lauseet voivat olla myös kokonaisia teorioita). Jos evidenssi vain tukee sitä, lause tai teoria sopii aistiärsykeisiin, kohtaa menestyksekkäästi kokemuksen tuomioistuimen, ennustaa tulevaa kokemusta tai pärjää aistipintojen ärsykkeiden kudelman kanssa.

Arkielämässä tarjolla oleva evidenssi voi tukea teoriaa, ja se voi silti olla epätosia. Nyt ei kuitenkaan tarkastella vain aktuaalisesti tarjolla olevaa evidenssiä, vaan kaikkea mahdollista mennyttä, nykyistä ja tulevaa aistievidenssiä. Tämän merkitystä ei tarvitse pysähtyä pohtimaan. Olennaista on, että ollakseen tosi täytyy teorian sopia mahdollisen aistievidenssin kokonaisuuteen tai kohdata se menestyksekkäästi. Mikäli teoria kvantifioi fysikaalisten objektien, niiden ryhmien tai joukkojen yli, sen väitteet niistä ovat tosia, mikäli teoria kokonaisuudessaan sopii aistievidenssiin. Voi ymmärtää, miten näitä olioita voidaan tästä näkökulmasta kutsua oletuksiksi [*posit*]. Jotain voidaan nimittää järkevästi oletukseksi, jos sen vastakohtana on jotain aivan muuta. Tässä jokin muu, joka ei ole oletus, on aistikokemus – tai ainakin näin ajatellaan.

Valitettavasti ajatus sopimisesta kokemuksen kokonaisuuteen, aivan kuin ajatukset tosiseikkoihin sopimisesta tai totuudesta tosiseikkoihin nähden, ei tuo mitään mielekästä lisää yksinkertaiseen käsitteeseen 'olla totta'. Puhuttaessa evidenssin tai vain tosiseikkojen sijaan aistikokemuksesta ilmaistaan näkemys evidenssin lähteestä tai luonteesta, mutta se ei tuo universumiin uutta oliota, jota vasten käsitteellisiä skeemoja voidaan koetella. Mikäli aistievidenssin kokonaisuus on kaikki evidenssi, mitä on olemassa, me haluamme sen; ja lauseistamme tai teorioistamme tulee totta vain kaiken olemassa olevan evidenssin avulla. Mutta mikään *asia tai olio* ei tee lauseista ja teorioista tosia. Kokemus, aistipintojen ärsykkeet tai maailma eivät voi tehdä lauseista tosia. Lauseista ja teorioista tekevät totta ne tosiseikat – jos haluamme puhua näin – että kokemus kulkee tiettyä polkua, että ihomme lämpenee tai vaurioituu, että universumi on äärellinen. Lause "Minun ihoni on lämmin" on tosi jos ja vain jos minun ihoni on lämmin. Tässä ei viitata tosiseikkaan, maailmaan, kokemukseen tai evidenssin osaseen.¹⁶

Yritys luonnehtia kieliä tai käsitteellisiä skeemoja siten, että ne sopivat johonkin oloon, on päätynyt siihen yksinkertaiseen ajatukseen, että käsitteellinen skeema tai kieli on hyväksyttävä, jos se on tosi. Pitäisi ehkä sanoa *pääosin* tosi, jotta skeeman jakajilla on mahdollisuus olla eri mieltä yksityiskohdista. Omasta käsitteellisestä skeemastamme poikkeavan skeeman kriteeri on nyt: pääosin tosi mutta kääntymätön. Onko tämä hyödyllinen kriteeri? Se riippuu siitä, miten hyvin ymmärrämme totuuden idean sovellettuna kieleen, riippumatta kääntämisen ideasta. Nähdäkseni vastaus on, että emme ym-

BEATE BØRRESEN, BO MALMHØSTER
& TUUKKA TOMPERI

Ajatellaan yhdessä!

Taitavan ajattelun työkirja.

Suom. Tuukka Tomperi | 96 s.
ISBN 978-952-5503-45-6 | 20 € (kestotilajalle 18 €)

Selkeä opas kriittiseen ajatteluun ja keskusteluun. *Ajatellaan yhdessä!* korostaa opiskelijan omaa työtä ja opitun yhteyttä elämän avainkysymyksiin. Kirja soveltuu oppilaille peruskoulun alaluokista lukioon. Ajatelkaa yhdessä!

LEENA KURKI & TUUKKA TOMPERI

Väittely opetusmenetelmänä

184 s. | ISBN 978-952-5503-53-1
25 € (kestotilajalle 22 €)

Etevää väittelijää siivittää ajattelun, argumentaation ja puhunnan oivallisuus. Niinpä väittelyn harjoittelu kehittää vastavuoroisesti näitä ajattelun ja kommunikaation perustaitoja. Suomessa on puutetta debatin taitajista kaikilla tasoilla, kouluista eduskuntaan.

ROGER POL-DROIT

Filosofoidaan lasten kanssa

(Osez parler philo avec vos enfants, 2010)

Suom. Tapani Kilpeläinen | 90 s.
ISBN 978-952-5503-56-2 | 25 € (kestotilajalle 22 €)

Filosofian opettelu ei ole vuosilukuja vaan yhteisten ongelmien pohdintaa. Roger-Pol Droit opastaa filosofiseen dialogiin lasten kanssa – ei raskaita käsitteitä ja filosofian taustaopintoja, vaan ihmisen olemisen ja tietämisen mahdollisuuksin kunnioitusta. Onko lapsesi oudompi kuin luulitkaan?

Onko lähtökohtainen virhe ajatella, että pohtiminen on monimutkaista?

NORMAND BAILLARGEON

Älyllisen itsepuolustuksen pikakurssi

Suom. Tapani Kilpeläinen | 287 s.
ISBN 978-952-5503-55-5 | 35 € (kestotilajalle 27 €)

Yleistajuinen *Älyllisen itsepuolustuksen pikakurssi* opettaa paljastamaan virhepäätelmät, harhaanjohtavuudet ja tilastollisen puljituksen.

määrä sitä lainkaan riippumattomana.

Tunnistamme, että lauseet kuten ”Lumi on valkoista’ on totta jos ja vain jos lumi on valkoista” ovat triviaalisti tosia. Silti kaikkien sellaisten englanninkielisten lauseiden kokonaisuus määrittää ainoastaan totuuden käsitteen ekstension englannissa. Tarski yleisti tämän havainnon ja teki siitä totuusteorioiden koetinkiven: Tarskin *sopimus* *T*:n mukaan kielen *L* tyydyttävään totuusteoriaan on kuuluttava jokaisen kielen *L* lauseelle *s* seuraavanlainen teoreema: ”*s* on totta jos ja vain jos *p*”, jossa ”*s*” korvataan *s*:n kuvauksella ja ”*p*” *s*:llä itsellään, jos *L* on englanti, ja *s*:n käännöksellä englanniksi, jos *L* ei ole englanti.¹⁷ Tämä ei tietenkään ole totuuden määritelmä, eikä se sisällä vihjettä, että olisi olemassa yhtenäinen määritelmä tai teoria, joka pätsi kieliin yleisesti. Sopimus *T* kuitenkin ehdottaa, joskaan ei voi todeta, tärkeän yhteisen piirteen kaikissa spesialisoiduissa totuuden käsitteissä. Se onnistuu käyttämällä olennaisesti hyväkseen ajatusta käännöksestä tuntemallemme kielelle. Koska sopimuksessa *T* ruumiillistuu paras intuitiomme siitä, miten totuuden käsitettä käytetään, ei se anna juurikaan toivoa mahdollisuudelle koetella, poikkeaaako käsitteellinen skeema jyrkästi omastamme, mikäli koetinkivi lepää oletuksella, että näkemys totuudesta voidaan erottaa kääntämistä koskevasta näkemyksestä.

Niinpä vakiintunut [*fixed*] merkitysten varanto sen kumminkin kuin teorianeutraali todellisuuskäänne ei voi tarjota perustaa käsitteellisten skeemojen vertailulle. Olisi erehdys jatkaa moisen perustan etsintää, mikäli sillä tarkoitetaan jotakin yhteismitattomille skeemoille yhteistä. Kun tästä etsinnästä luovutaan, hylätään yritys ymmärtää metaforaa yhtenäisestä avaruudesta, jossa jokaisella skeemalla on asema ja oma näkökulma.

Siirryn nyt käsittelemään vaatimattomampaa lähestymistapaa: täydellisen sijaan osittaista käännöksen epäonnistumista. Peliin tulee mahdollisuus tehdä ymmärrettäväksi käsitteellisten skeemojen muutoksia ja eroja viittaamalla niiden yhteiseen alueeseen. Tarvitaan kääntämisen tai tulkinnan teoria, johon ei liity oletuksia jaetuista merkityksistä, käsitteistä tai uskomuksista.

Uskomusten ja merkityksen keskinäinen riippuvuus kumpuaa puheikäyttyäytymisen tulkinnan kahdesta keskenään riippuvaisesta aspektista: uskomusten olettaminen toisille ja lauseiden tulkinta. Aiemmin todettiin, että käsitteelliset skeemat voidaan liittää kieliin juuri näiden riippuvaissuhteiden perusteella. Nyt sama huomio voidaan esittää kärkevämmiin. Oletetaan, että ihmisen puhetta ei voida tulkita tietämättä melko lailla hänen uskomuksistaan (ja intentioistaan ja haluistaan), ja että ilman puheen ymmärtämistä uskomuksia ei voida eritellä hienojakoisesti. Miten sitten tulkita puhetta tai ajatella mielekkäästi, että jollakulla on uskomuksia ja muita asenteita? Meillä täytyy selvästikin olla teoria, jonka avulla voidaan samanaikaisesti ymmärtää asenteita ja tulkita puhetta – ja teorian on perustuttava evidenssiin, joka ei oleta kumpaakaan noista.

Ehdotan Quinea seuraten, että emme syyllysty kehäpäättelyyn tai perusteettomiin oletuksiin, kun hyväk-

symme tietyt hyvin yleiset lauseisiin kohdistuvat asenteet evidenssiksi radikaalin tulkinnan teorian puolesta. Keskeinen asia, johon voimme tässä yhteydessä tukeutua, on todeksi hyväksymisen asenne lauseita kohtaan. (Täysiverisemmän teorian tulisi tarkastella myös muita asenteita lauseita kohtaan, kuten: toivoa, että jokin on totta; ihmetellä, onko jokin totta; aikoa tehdä jokin todeksi ja niin edelleen.) Asenteet liittyvät tosin asiaan, mutta seuraavasta syystä pääasiaa ei väistellä: jos pelkästään tiedämme, että joku pitää tiettyä lausetta totena, emme tiedä, mitä hän sillä tarkoittaa tai mitä hänen uskomuksensa sen totuudesta edustaa. Jos hän pitää lausetta totena, se on täten kahden voiman vektori: tulkinnan ongelmana on abstrahoida evidenssistä toimiva merkityksen teoria ja hyväksyttävä uskomuksen teoria.

Tapaa ratkaista tämä ongelma voi ymmärtää parhaiten arkisilla esimerkeillä. Katsellessasi purjeveneitä näet ohi kulkevan ketsin, ja kumppanisi toteaa: ”Onpa komea jooli.” Saatat joutua tulkintaongelman äärelle. Yksi luonnollinen mahdollisuus on, että kumppanisi on sekoittanut ketsin jooliin ja muodostanut väärän uskomuksen. Mutta jos hänen näkökykynsä on hyvä ja näkymänsä on esteetön, on vielä todennäköisempää, ettei hän käytä sanaa ”jooli” aivan samalla tavalla kuin sinä eikä ole siis erehtynyt ohjauspisteen paikasta ohi purjehtivassa veneessä. Vedämme tulkintoja hatusta tähän tapaan kaiken aikaa; päädymme sanojen uudelleentulkintaan säilyttääksemme järkevän teorian uskomuksista. Filosofeina suvaitsemme erityisen hyvin sanojen systemaattista väärinkäyttöä ja olemme harjaantuneet tulkitsemaan sen seurauksia. Prosessissa konstruoidaan toteuttamiskelpoinen uskomuksen ja merkityksen teoria lauseista, joita joku pitää totena.

Tällaiset esimerkit korostavat yksittäisten anomalioiden tulkintaa yhteisten uskomusten taustaa vasten sekä toimivaa kääntämismetodia. Samojen periaatteiden tulee päteä kuitenkin myös vähemmän triviaaleissa tapauksissa. Tämä on olennaista: jos tiedämme vain, mitä lauseita puhuja pitää tosina, emmekä voi olettaa hänen kieltään omaksemme, emme voi edes aloittaa kääntämistä tietämättä tai olettamatta hyvin paljon hänen uskomuksistaan. Koska tieto uskomuksista edellyttää kykyä tulkita sanoja, on alkajaisiksi pakko olettaa, että uskomukset ovat yleisesti yhteneväiset. Saamme viimeistellystä teoriasta likiarvoisen hahmotelman olettamalla lauseen puhujalle totuuden ehdot, jotka ovat (mielemme) aktuaalisesti voimassa juuri hänen pitäessään noita lauseita totena. Ohjaavana periaatteena on toimia näin niin pitkälle kuin mahdollista pyrkien yksinkertaisuuteen ja noudattaen oletuksia sosiaalisen ehdollistumisen vaikutuksista sekä tietysti arkista ja tieteellistä tietoaamme selitettävissä olevista virheistä.

Metodia ei ole suunniteltu poistamaan erimielisyyksiä, eikä se siihen pystyisikään. Sen tarkoituksena on tehdä mielekäs erimielisyys mahdolliseksi, ja tämä on täysin riippuvaista *jonkinlaisesta* yhteisymmärryksen perustasta. Yhteisymmärrys voi muodostua ”saman kielen” puhujien laajalti jakamista totena pidetyistä lauseista. Se

voi myös olla yleistä yhteisymmärrystä, jonka välittäjänä on totuusteoria, jonka tulkitsija on kehittänyt toisen kielen puhujia silmällä pitäen.

Koska suopeus ei ole vain vaihtoehto [*option*] vaan toimivan teorian edellytys, on merkityksetöntä huomauttaa, että suopeasti toimiminen voi johtaa massiivisiin virheisiin. Ennen kuin totena pidetyt lauseet on saatu korreloimaan systemaattisesti toisten totena pidettyjen lauseiden kanssa, virheitä ei voida tehdä. Meidän on pakko olla suopeita: pidämme siitä tai emme, meidän on uskottava toisten olevan oikeassa useimmissa asioissa, jos haluamme ymmärtää heitä. Jos saadaan aikaan teoria, joka saattaa yhteen suopeuden ja teorian formaaliset ennakkoehdot, kommunikaation varmistamiseksi on tehty kaikki mahdollinen. Enempää ei ole mahdollista tehdä, eikä enempää tarvita.

Toisten sanoja ja ajatuksia ymmärretään parhaiten, kun ne tulkitaan tavalla, joka optimoi yhteisymmärryksen (kuten totesin, tämä jättää tilaa selitettävälle virheille eli mielipide-eroille). Mihin ajatus käsitteellisestä relativismista näin ollen päättyy? Vastaus on nähdäkseni se, että eroista käsitteellisessä skeemassa voidaan sanoa samaa kuin eroista uskomuksissa: niin skeemojen kuin uskomusten eroavaisuuden julistukset tulevat selkeämmiksi ja puremmiksi, kun jaetun (kääntyvän) kielen tai jaettujen uskomusten perustaa laajennetaan. Itse asiassa tapausten välille ei voi vetää tarkkaa rajaa. Jos päädyimme kääntämään jonkin puhujiansa hylkimän vieraan kielen lauseen lauseeksi, johon meillä on yhteisömmä pohjalta vahva suhde, voi olla houkuttelevaa kutsua tätä skeemojen eroksi. Jos päätämme sopeutua evidenssiin toisin tavoin, voi olla luontevampaa puhua mielipide-eroista. Mutta kun toiset eivät ajattele samoin kuin me, mikään yleinen periaate tai vetoisuus evidenssiin ei voi pakottaa meitä päättämään, että eroavuus koskee pikemminkin uskomuksiamme kuin käsitteitämme.

Mielestäni johtopäätös on, että yritys antaa selkeä merkitys käsitteellisen relativismin idealle ja siten kä-

sitteellisen skeeman idealle ei onnistu sen paremmin osittaisen kääntämisen epäonnistumisen kuin täydellisenkään perusteella. Taustalla olevan tulkinnan metodologian vuoksi emme pääse asemaan, josta voisimme tuomita toisten käsitteet tai uskomukset radikaalisti erilaisiksi kuin omamme.

Olisi väärin kiteyttää tämä niin, että olemme osoittaneet, miten kommunikaatio on mahdollista sellaisten ihmisten välillä, joilla on erilaiset skeemat, ja että tämä toimii ilman sellaista, mitä ei voi olla, nimittäin neutraalia maaperää tai yhteistä koordinaatistoa. Emme nimittäin ole löytäneet mitään ymmärrettävää tapaa perustella väitettä, että skeemat ovat erilaisia. Olisi yhtä väärin ilmoittaa juhlallisesti, että koko ihmiskunnalla – tai ainakin kaikilla kielen puhujilla – on jaettu skeema ja ontologia. Jos nimittäin ei voida sanoa mielekkäästi, että skeemat ovat erilaisia, ei voida myöskään todeta mielekkäästi, että niitä on yksi ja ainoa.

Luopuessamme kaikkien skeemojen ja kaiken tieteen tuolla puolella olevan tulkitsemattoman todellisuuden käsitteestä emme menetä ajatusta objektiivisesta totuudesta – päinvastoin. Skeeman ja todellisuuden dualismin dogmi tuo käsitteellisen suhteellisuuden ja skeemaan suhteessa olevan totuuden. Ilman dogmia tämänlainen suhteellisuus heivataan laidan yli. Lauseiden totuus on toki edelleen suhteessa kieleen, mutta sen objektiivisempää ei voi olla. Luopuessamme skeeman ja maailman dualismista emme luovu maailmasta vaan pääsemme jälleen välittömään kosketukseen niiden tututtujen objektien kanssa, joiden temput tekevät lauseistamme ja mielipiteistämme tosia tai epätosia.

*Suomentanut Ville Lähde*¹⁸

(alun perin: *On the Very Idea of a Conceptual Scheme. Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association. Vol. 47, 1973–1974, 5–20.*)

Viitteet & Kirjallisuus

1	American Philosophical Associationin 17. itäisen vuosikokouksen puheenjohtajan puhe, Atlanta, 28.12.1973.	6	Whorf, Benjamin Lee, <i>Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf</i> . Toim. John B. Carroll. MIT Press, Cambridge 1956, 55.	10	Sama.
2	Suom.huom.	7	Kuhn, Thomas, Reflection on my Critics. Teoksessa <i>Criticism and the Growth of Knowledge</i> . Toim. Lakatos & Musgrave. Cambridge University Press, New York 1970, 266–267.	11	Sama, 152.
3	Quine, Willard Van Orman, <i>Speaking of Objects. Teoksessa Ontological Relativity and Other Essays</i> . Columbia University Press, New York 1969, 24. (Myöh. lisäys.)	8	Feyerabend, Paul, Problems of Empiricism. Teoksessa <i>Beyond the Edge of Certainty</i> . Toim. R. G. Colodny. University Press of America, New Jersey 1965, 214.	12	Quine 1969, 1.
4	Strawson, Peter, <i>The Bounds of Sense</i> . Methuen, London 1966, 15.	9	Quine, Willard Van Orman, Empirismmin kaksi dogmia. Teoksessa <i>Ajattelu, kieli, merkitys</i> . Toim. Panu Raatikainen.	13	Sama, 25.
5	Feyerabend, Paul, Explanation, Reduction and Empiricism. <i>Scientific Explanation, Space and Time: Minnesota Studies in the Philosophy of Science</i> . Vol. 3, 1962, 28–97. Sitaatti sivulla 82. (Sitaatti			14	Sama, 24.
				15	Quine 1997, 153.
				16	Puolustan näitä huomautuksia esseessäni True to the facts, <i>The Journal of Philosophy</i> . Vol. 66, Nr. 21, 1969, 748–764.
				17	Tarski, Alfred, The Concept of Truth in Formalized Languages. Teoksessa <i>Logic, Semantics, Mathematics</i> . Clarendon Press, Oxford 1956
				18	Kiitän Tapani Kilpeläistä, Timo Vuoriota, Antri Keskiä ja Panu Raatikaista korvaamattomasta avusta käännöstyössä.